

УДК 811.161.3'373.231:398.61(=161.3)

Уласныя найменні ў беларускіх загадках

К.Л. ХАЗАНАВА

У артыкуле даследуюцца адметнасці выкарыстання ўласных імёнаў у беларускіх загадках, дзе антрапонімы іншасказальна называюць рэалію-адгадку. Сярод уласных назваў у загадках пераважаюць мужчынскія антрапонімы, якія ў розных загадках метафарычна абазначаюць розныя з'явы. Адна і тая з'ява можа захоўваецца за рознымі імёнамі. Сустрэкаюцца дэмінітыўныя формы антрапонімаў. Выбар імя ў загадцы заснаваны на пашыранасці ўжывання ў народнай традыцыі і магчымасці рыфмоўкі з іншымі слоўнымі складнікамі ў тэксце.

Ключавыя словы: фальклор, загадка, антрапонім, імя, прозвішча, іншасказанне, рыфмоўка, дэмінітыў, анамастыка, варыянтнасць.

The peculiarities of the use of the proper names in Byelorussian riddles, where the anthroponyms call allegorically the realities-guesses are studied. The male anthroponyms prevail among the proper names, which denote metaphorically the different phenomena in the different riddles. The same name is stored often by different names. There are diminutive anthroponyms in the riddles. The choice of the name in a riddle is based on the frequency of the use in the folk tradition and the opportunity of the rhyme with other verbal components in the text.

Keywords: folklore, riddle, anthroponym, name, surname, allegory, rhyme, diminutive, onomastics, variation.

Загадкі адносяцца да малых жанраў вуснай народнай творчасці. Такое вызначэнне традыцыйна замацавалася за гэтымі фальклорна-моўнымі адзінкамі ў выніку невялікага слоўна-колькаснага напаўнення твора. Аднак па сэнсавым багасці і функцыянальнасці ў інфармацыйна-культурнай прасторы загадкі з'яўляюцца надзвычай значымымі культурнымі адзінкамі. У параўнанні з іншымі фальклорнымі творамі загадкі не толькі намнога ў большай ступені ўздзейнічаюць на эстэтычныя пачуцці ўспрымальнікаў, але і патрабуюць іх разумовай актыўнасці. Як ніякі іншы твор народнай культуры, загадкі патрабуюць інтэлектуальнага рэагавання аўдыторыі.

Часцей аб'ектам увагі даследчыкаў становяцца літаратуразнаўчыя і фалькларыстычныя аспекты загадак. Грунтоўнасцю навуковага даследавання адзначаюцца манаграфіі Н.С. Гілевіча [1], К.П. Кабашнікава [2], А.Г. Алфёравай [3]. Названыя даследаванні даюць цікавыя звесткі пра адметнасці жанру, утрымліваюць падрабязную класіфікацыю загадак паводле тэматыкі, адзначаюць функцыі загадак у грамадстве, аналізуюць вобразнасць, вобразна-выяўленчыя сродкі мовы і рытміка-гукавы склад загадак [1]. Даследаванне загадак разам з іншымі малымі жанрамі беларускага фальклору вельмі трапна і ўдала праводзіцца ў параўнанні на міжславянскім фоне [2], [3].

У лінгвістычным аспекце беларускія народныя загадкі даследаваны далёка не поўнасцю [4]–[7]. А чароўнае паэтычнае характэрнае беларускіх загадак ствараецца перш за ўсё ў іх мове.

Адной з базавых уласцівасцей загадак як жанру фальклору з'яўляецца іншасказальнасць. Пэўная рэалія ў загадцы абавязкова захоўваецца за іншай. У некаторых беларускіх народных загадках гэтыя дзве рэаліі маюць падобнасць некаторых прыкмет (*Каля прарубы стаяць белыя галубы* (зубы) [8, с. 313]), у іншых – аснову супастаўлення выявіць не настолькі проста: *Маленькі шарык пад лаўкай шарыць* (мыш) [9, с. 143].

Беларускі фальклор прапануе вялікую множнасць загадак, у якіх за вобразамі людзей захоўваюцца разнастайныя прыродныя з'явы, у тым ліку – жывёлы, насякомыя, расліны, а таксама прадметы побыту і гаспадаркі: *Чорныя мужычок паварочвае на бачок* (блыха) [9, с. 179]; *Гарбаты дзядок усё аполе абегаву* (серп) [8, с. 314]; *Два браты адзін на аднаго глядзяць, а разам не сыйдуцца* (падлога і стоў) [9, с. 248].

У беларускай фальклорнай скарбніцы выяўляецца значная колькасць загадак, дзе пэўная прыродная з'ява або прадмет гаспадаркі іншасказальна ўтойваецца за антрапонімам: *Стайць Цім у траве на калена ў крыве* (камар) [9, с. 183].

Мэта артыкула – характарыстыка асноўных спосабаў метафарызацыі ўласных імёнаў у беларускіх народных загадках.

Назіранне за лексічным складам беларускіх загадак узнімае пытанне пра падставы ўвядзення пэўнага імя чалавека ў тэкст загадкі. Перш за ўсё трэба сказаць, што ў загадкі, як дарэчы, і ў іншыя фальклорныя творы, прыцягваюцца антрапонімы, найбольш папулярныя і пашыраныя ў пэўны гістарычны перыяд існавання грамадства: *На полі Ярох рассыпаў гарох, стала світаць – няма чаго сабіраць* (неба і зоркі) [9, с. 29]; *Іграе, іграе, а Трахім смяецца* (рубанак) [9, с. 310]. Іншыя імёны з загадак не такія пашыраныя: *Стайць Ірмак, на тым Ірмаку каўпак, не шыты, не мыты, не каяркавы* (пень у снезе) [9, с. 68]. Пры неабходнасці загадаць рэалію, што складаецца з асобных складнікаў, загадка называе два мужчынскія імя: *Мішка ды Грышка ды дзве палазёнкі* (санкі) [9, с. 328].

Для многіх беларускіх загадак уласціва рыфмаванне. І загадкі з антрапонімамі ў большасці ўяўляюць сабой рыфмаваныя тэксты: *Сярод хаты стайць Сямён рагаты* (ткацкі станок) [9, с. 222]; *Сядзіць Пахом на кані вярхом, сам непісьменны, а чытаць памагае* (акуляры) [10, с. 335]; *Стайць Давыд, на кол (на калу) узбіт, яму даюць і кланяюцца* (жорны) [9, с. 230].

Менавіта рыфма часта становіцца асноўнай прычынай выбару канкрэтнага імя ў тэкст загадкі. Як заўважыў Н.С. Гілевіч, «у большасці выпадкаў імя падбіралася ў рыфму да сэнсава значымага характарыстычнага слова наўмысна, каб загадка гучала “складна” і добра запаміналася» [1, с. 83]: *Сядзіць Мікіта, глядзіць сярдзіта, адным вокам са сцяны, ці далёка сыны* (сук у дрэве) [11, с. 176]; *Румяны Піліп да палкі прыліп* (яблык) [11, с. 179]; *Сізы Салівон пайшоў вон* (дым) [8, с. 315]. Рыфмоўка паўплывала на ўзнікненне варыянта загадкі з увядзеннем у тэкст іншага імя: *Прышоў Халімон, звярнуўся і вон* (дым) [9, с. 263].

Мужчынскія імёны ў некаторых загадках рыфмуюцца з прыдаткамі, якія даюць вобразную характарыстыку зашыфраванаму ў тэксце прадмету, што, па задуме аўтараў, мусіць стаць падставой для аблягчэння адгадвання: *Іван-касцян цераз гару свіней гнаў* (грэбень) [11, с. 179].

Загадкі з антрапонімамі характарызуюць варыянтнасць розных тыпаў. Асобныя мужчынскія антрапонімы сустракаецца ў некалькіх загадках: *Стайць Гаўрыла замазана* (мазанае) рыла (каганец, светач) [9, с. 272]; *Вісіць Гаўрыла, памазаўшы рыла* (свецец) [9, с. 273]. Выкарыстанне мужчынскіх імёнаў у тэкстах беларускіх народных загадак адлюстроўвае папулярнасць некаторых з іх, выражаную ў вар’іраванні онімаў: *Сухі Мартын па хаце скача* (венік) [9, с. 295]; *Касцяшка сячэ, дзеравяшка вязе, а мокры Мартын падкладвае* (зубы, лыжка, язык) [9, с. 121]; *Дзеравяшка бярэ, касцяшка сячэ, а мокры Марцін падкладвае* (лыжка, зубы, язык) [9, с. 244].

Адна і тая самая рэалія ў загадках можа іншасказальна іменавацца рознымі мужчынскімі антрапонімамі: *Сухі Трахім далёка б’е* (ружжо) [11, с. 178]; *Сухі Матвей далёка лье* (ружжо) [11, с. 178]. Некалькі імёнаў беларускі фальклор выкарыстаў для метафарычнага наймення веніка: *Сухі Стахій да па хаце скача* [9, с. 295]; *Па хаце сухі Васілька скача* [9, с. 295]; *Сухі Даніла лычком падвязаўся і па хаце скача* [9, с. 295]; *Сергін-мергін па хаце скача* [9, с. 295].

У беларускіх загадках сустракаюцца дэрывацыйныя варыянты антрапонімаў з суфіксамі суб’ектыўнай ацэнкі і без іх, якія ствараюць адрозныя стылістычныя адценні і выражаюць розную ступень эмацыянальнасці тэксту: *Маленькі Даніла ў пельцы ўтапіўся* (гузік і іголка) [11, с. 178]; *Маленькі Данілка ў пяцельку ўдавіўся* (гузік) [8, с. 314]; *Пятро бяжыць, а варона крычыць* (воўк) [9, с. 162]; *Пятрок ля варот цяпло ўвалок, сам не бяжыць, а стаячы не любіць* (мароз) [9, с. 48].

Даследаваныя тэксты звяртаюць на сябе ўвагу частымі антрапонімамі з суфіксам -к-: *Аніцка нізак, на ім сто рызак* (качан) [9, с. 94]. Імёны людзей з гэтым суфіксам у многіх тэкстах становяцца асновай рыфмоўкі: *У нашага Антонка сярэдзіна тонка* (цэп) [9, с. 209]; *Маці – таўстуха, дачка – краснуха, а бацька – Лявонка, пабег з хаты гонка* (печ, агонь, дым) [9, с. 177]. Для іншых тэкстаў загадак уласцівы падбор антрапоніма з дэмінітыўным афіксам па сугучнасці з назвай утоенага прадмета: *Малы Сідорка кусае і выкідае* (свядзёлак) [9, с. 309].

Менш пашыраныя ў дэрывацыйным складзе антрапонімаў, ужытых у беларускіх загадках, іншыя дэмінітыўныя афіксы: *Сечкі сякуць, дзеравяшкі вязуць. Андруша, брат,*

наварачвайся (зубы, лыжкі, язык) [9, с. 121]; *Татка-рагатка, дачушка-паўзушка, сыноч Васілёк* (яблыня) [9, с. 109].

Разнастайнасць мужчынскіх антрапонімаў у беларускіх загадках сумяшчаецца з асаблівай частотнасцю асобных з іх. Паводле распаўсюджанасці ўжывання найбольш папулярнае з імёнаў мужчын – *Рыгор*. Мужчынскае імя *Рыгор* уяўляе сабой беларускі варыянт антрапоніма грэчаскага паходжання *Грыгорый*, які ўзыходзіць да старажытнагрэчаскага γρηγορέω (grēgoreō) ‘не сплю’ [12, с. 82]. У хрысціянскім іменаслове антрапонім суадносіцца са шматлікімі Святымі, што абумовіла яго частае ўжыванне ў каталіцкай і праваслаўнай традыцыі [13]. Традыцыйна імя адносілася да распаўсюджаных у народнай традыцыі славян [13], што, безумоўна, паўплывала на частае выкарыстанне ў фальклорных творах. Славянскія варыянты антрапоніма фіксуюцца ў прыказках: беларуская – *Цярпі, Грышка, збавенне блізка* [10, с. 58], украінская – *Без Грыця й вода не осявятіцца*, польская – *Co wie Grześ, to i sala wieś*.

Загадкі з антрапонімам *Рыгор* прапануюць рознае лексічнае напаўненне і захоўваюць розныя адгадкі. Тэксты, у якіх ідзе гаворка пра гарбуз, вар’іруюць колькасны і лексічны склад, а таксама парадак кампанентаў: *Паміж гор ляжыць Рыгор; Ляжаў Рыгор паміж гор; Ляжыць Рыгор паміж гор хвартушком накрыўшыся; Паміж гор сядзіць Рыгор капелюшом накрыты; Між гор ляжыць Рыгор плашчом накрыты, кійком падпёрты* [9, с. 100]. У іншых загадках імя *Рыгор* іншасказальна называе адрозныя персанажы: *Паміж гор ляжыць Рыгор і вусамі водзіць* (прусак у шчыліне) [9, с. 178]; *Стайць Рыгор паміж гор, віламі падпёрты* (слуп) [10, с. 334]; *Ляжыць Рыгор паміж гор, а як устане – неба дастане* (дарога) [9, с. 334]; *Стайць Рыгор паміж гор, кіямі апёршыся* (азярод) [9, с. 210]. Звернем увагу, што прыведзеныя тэксты маюць падобнасць ва ўводнай частцы: *паміж гор ляжыць (стайць) Рыгор*.

Беларускі фальклор захаваў варыянт прыведзенай апошняй загадкі з антрапонімам *Ягор*: *Стайць Ягор летам адзеты, зімою голы* (азярод) [9, с. 210]. Выкарыстанне розных па паходжанні і ўжыванні імёнаў, як варыянтных, у беларускіх загадках тлумачыцца іх сугучнасцю. *Ягор* – імя, вытворнае ад іншага антрапоніма грэчаскага паходжання *Георгій* (γεωργίος geōrgios ‘земляроб’) [12, с. 75]. Варыянты імя *Ягор* і *Юрый* у народнай традыцыі ўсходніх славян выкарыстоўваліся надзвычай актыўна. «Святы Георгій, або Юрый ці Ягор, у міфалагічных апавяданнях Гомельшчыны, таксама асоба вядомая» [14, с. 117]. З часам, дзякуючы народнай традыцыі, што актыўна выкарыстоўвала менавіта варыянт *Ягор*, імя стала нават прызнавацца самастойным [12, с. 101]. Імя *Ягор* сустракаецца і ў іншых беларускіх загадках: *Малады Ягор сеў на конь, паехаў у агонь* (гаршчок) [9, с. 287]; *Узойдзе Ягор на бугор – вышэй лесу, вышэй гор, з бугра спускаецца – з вачэй хаваецца* (сонца) [9, с. 25].

Патрыярхат грамадскай, прававой, палітычнай і эканамічнай арганізацыі традыцыйнай ўсходнеславянскай культуры адбіўся на перавазе выкарыстання ў беларускіх загадках мужчынскіх імёнаў. Жаночых антрапонімаў у тэкстах загадак выяўлена менш: *Сядзіць Маруся ў чырвоным кажусе, хто ўбача, той заплача* (цыбуля) [9, с. 90].

Выкарыстанне жаночых імёнаў у беларускіх загадках мае амаль тыя самыя адметнасці, што і ўжыванне мужчынскіх антрапонімаў. У першую чаргу, загадкі адлюстроўваюць распаўсюджанасць некаторых імёнаў: *Сядзіць Алёнка ў сямёх пялёнках, хто яе абідзіць, той сцягі не ўвідзіць* (цыбуля) [9, с. 90]; *Стайць Хадосся, распусціўшы валосся* (цыбуля) [9, с. 90].

Загадкі, у склад якіх уваходзяць жаночыя імёны, таксама характарызуе рыфмоўка: *Прышла Эльжуха ў сямі кажухах* (цыбуля) [9, с. 91]; *Парыся на ўсёй свет распырлася* (дарога) [9, с. 334].

Для загадак уласцівы і дэмінітыўныя ўтварэнні жаночых імёнаў. Асобныя, найбольш пашыраныя ва ўсходнеславянскай традыцыі, жаночыя антрапонімы ў загадках адлюстроўваюцца ў многіх варыянтах памяншальна-ласкальных імёнаў: *Засваталі Маішу ў вёску не нашу* (перасадка яблыні) [9, с. 193]; *Сядзіць Маруся ў чырвоным кажусе, хто ўбача, той заплача* (цыбуля) [9, с. 90]; *Ехала Маішуха ў сямі паўшубках, хто на яе гляне, усякі заплача* (цыбуля) [9, с. 91].

Зварот да жаночых антрапонімаў з дэмінітыўнымі суфіксамі паказвае, як і ў выпадку з мужчынскім імёнамі, перавагу суфікса -к-: *Ехала Маруська ў чатырох кажухах, яе хароша*

ўдача, хто ні зірне, то заплача (цыбулька) [9, с. 91]; *Ехала Марушка ў сямі кажухах, хто яе зачэпіць, той заплакаць мусіць* (цыбуля) [9, с. 91]; *Сядзіць Гануська ў сямі каптурках, хто ёй паклоницца, той заплача* (цыбуля) [9, с. 91]; *Сядзіць Хадоська, растрапаўшы валоссі. Хто мінае – той аскубае* (зялёная цыбуля) [8, с. 178].

Прыведзеныя тэксты беларускіх загадак даюць падставы заўважыць, што стваральнікі фальклорных тэкстаў найбольш часта звярталіся да жаночых імёнаў пры складанні твораў пра цыбулю, што абумоўлена пашыранасцю садавіны ў беларускай - ды і шырэй – ва ўсходнеславянскай – сельскагаспадарчай і кулінарнай традыцыях.

Фалькларысты лічаць працэс іншасказальнага наймення прадметаў уласнымі імёнамі прыватным выпадкам увасаблення [1, с. 83]. У лексічны склад асобных беларускіх загадак уваходзяць уласныя імёны, якія неабходна лічыць новаўтварэннямі аўтараў фальклорных твораў. Такія словаформы ўтвараюцца па прадуктыўных дэрывацыйных мадэлях і паводле марфемнага складу ўяўляюць сабой аналагі беларускіх тыповых імёнаў і іх дэмінітываў: *Сухі Хацейка на падлавіччу бегае* (пранік) [9, с. 301].

Паколькі загадкі ў сваёй пераважнай большасці захаваліся нам як духоўная спадчына ад папярэдніх старажытных пакаленняў, то разгляд моўных асаблівасцей адзінак гэтага малога жанру фальклору дае магчымасць выявіць рысы мовы продкаў, бо асобныя моўныя факты пры захаванні ў мове загадак у літаратурнай мове ці ў мове іншых фальклорных жанраў не замацаваліся або змяніліся. Так, у лексіцы загадак адзначаецца антрапонім *Ладыка*: *Святы Ладыка ўгарнуўся ў лыка, накрыўся лістом і лёг пад кустом* (агурок) [8, с. 179]. Для сучаснай антрапанімічнай усходнеславянскай прасторы імя *Ладыка*, або *Ладыга*, успрымаецца хутчэй як прозвішча, што паходзіць па розных версіях:

- ад старажытнага *лодыга* ‘шчыкалатка’, пераноснае ‘лайдак’ [15];
- ад імя *Лаодзікій* – з грэчаскага *laos* ‘народ’ і *dikazo* ‘судзіць’ [12, с. 142];
- ад дзеяслова *ладзіць* ‘жыць у згодзе, сябраваць’ – ‘прыязны чалавек’, ‘майстар’ [16].

У некаторых тэкстах беларускіх загадак назіраецца спалучэнне антрапонімаў з назвамі роднасці і сваяцтва: *Мой брат Кандрат зрабіў будынак, дзе ні глянё – там і сям дзірка* (карзіна) [8, с. 177]. Цікава заўважыць, што загадкі з названым спалучэннем адрозніваюцца інфармацыйным зместам і іншасказальна называюць розныя з’явы: *Мой брат Кандрат наскрозь сцяну прайшоў, нічога не знайшоў* (свядзёлак) [8, с. 177]; *Мой брат Кандрат скрозь зямлю прайшоў, чырвону шапачку знайшоў* (бурак) [8, с. 177]; *Мой брат Кандрат як устане, то да неба дастаў* (дым) [9, с. 262]. Спалучэнне імя з назвай роднасці сустракаецца ў беларускіх загадках і ў варыянце дэмінітыва: *Мой братка Кандратка скрозь зямлю прайшоў, красну шапку найшоў* (мак) [9, с. 106]. Па меркаваннях А.В. Суперанскай, імя *Кандрат* паходзіць ад лацінскага *quadratus* ‘квадратны, плячысты’ [12, с. 135]. У склад беларускіх загадак імя часта трапляла ў выніку сваёй надзвычайнай распаўсюджанасці ў даўнія часы, што пацвярджаюць і шматлікія ўсходнеславянскія прозвішча тыпу *Кандратаў*, *Кандрацьеў*, *Кандратовіч*, *Кандраценка*, *Кандрацюк*. У беларускім фальклоры паказаная вышэй лексіка-сінтаксічная канструкцыя і вобразная аснова загадкі ўжываецца і з іншым антрапонімам: *Мой брат Панкрат праз сцяну прыйшоў, мяшок грошай знайшоў* (свядзёлак) [9, с. 310]. Імя *Панкрат* – гэта народнае ўсходнеславянскае прачытанне царкоўнаславянскага імя грэчаскага паходжання *Панкратый* ‘усемагутны’ [12, с. 173].

Для беларускіх загадак уласціва ўжыванне разам мужчынскіх і жаночых імёнаў: *Міхалка меле, а Наталкі таўкуць* (язык і зубы) [9, с. 118]. Заканамерна, што спалучэнне мужчынскіх і жаночых імёнаў, як і ўжыванне некалькіх мужчынскіх антрапонімаў, дапускаецца пры загаданні або некалькіх з’яў, або аднаго прадмета з многімі складнікамі: *Дзве Ганкі, трэці Гапон* (дзве лаўкі і стол) [9, с. 279]; *Ёсць у маткі дзве дочки Мар’і і сын Гапон* (хата, лаўкі, палок для сання) [9, с. 279]. Трэба заўважыць, што пры выкарыстанні розных імёнаў у адным тэксце загадкі не абыходзіцца без ужывання спалучэння *брат Кандрат* і *брат Панкрат*: *Спінка і лаўка, дзве Пелагейкі і пяць братоў Панкратоў* (сані) [9, с. 328]; *Восем братоў Кандратоў, два брацейкі Амільяны ды дзве сястры Уляяны* (сані) [9, с. 328].

Беларускія загадкі ў асобных выпадках выкарысталі імёны канкрэтных гістарычных дзеячаў: *З якіх варот Пётр I выязджаў на вайну?* (з адкрытых) [9, с. 390]. Сустракаюцца ў

загадках і імёны іншых вядомых людзей. Народная традыцыя перапрацоўвае Біблейскія апавяданні ў гумарыстычным плане, і некаторыя пыталыныя загадкі з імёнамі, на першы погляд, гучаць трошкі грубавата: *Што ў Адама напераду, то ў Евы ззаду?* (літара А) [9, с. 390].

Беларускі фальклор утрымлівае загадкі, у склад якіх уваходзяць прозвішчы. Іншы раз у загадцы можа называцца прозвішча і імя: *Ніхто такі не такоў, як Іван Пятакоў: сеў на каня і паехаў у агонь* (чыгун з віламі) [8, с. 177]. Пры гэтым абіраецца самае традыцыйнае ўсходнеславянскае імя, а прозвішча ўтвараецца на аснове рыфмоўкі з іншым складнікам загадкі.

Асабліва часта беларускіх народных загадак з’яўляецца прыцягванне ў тэксты наўмысна ўтвораных па прадуктыўных беларускіх дэрывацыйных мадэлях прозвішчаў, вытворныя асновы якіх утрымліваюць падказку для палягчэння адгадвання: *Глінскі біўся з Бульбінскім, а без Саламона і суду няма* (булён варыцца без солі) [10, с. 325]. Імя ў гэтай загадцы было абрана па сугуччы з загаданай з’явай (*Саламон – соль*). У іншым тэксце на тым самым грунце выкарыстаны іншыя прозвішчы і імя: *Біўся Глінскі з панам Галубінскім, а без Селівона справы няма* (гаршчок, апалонік, соль) [9, с. 288].

Пры ўжыванні ў загадцы прозвішча без імя антрапонім утвараецца ад прыметніка, што называе колер, уласцівы ўтоенай загадкай рэаліі: *Красько жука ліжа* (полюмя і галаўня) [9, с. 256]. Ужыванне ўтварэння ад старажытнарускага ад’ектыва *красный* ‘чырвоны’ мае на мэце накіраваць думкі аўдыторыі на адгадку.

Беларускі фальклор захоўвае загадкі з уласнымі імёнамі розных тыпаў. У тэкстах загадак фіксуюцца і тапонімы, і гідронімы. Значная частка тэкстаў з такімі лексемамі ўяўляе сабой па-сапраўднаму лінгвістычныя пытанні, але абавязкова з гумарам і весялосцю: *Што пасярэдзіне Кіева стаіць?* (літара Е) [9, с. 389]; *Што стаіць пасярод Зямлі?* (літара М) [9, с. 390]; *Што стаіць пасярод Волгі?* (літара Л) [9, с. 390]. Чаму ў *Парыжы сена не сохне?* (рака Сена) [9, с. 390]. Прыведзеныя загадкі ў большасці з’яўляюцца агульнаўсходнеславянскім фальклорным матэрыялам, наяўным і ў рускім фальклоры, і функцыянуюць у беларускай моўнай традыцыі хутчэй за ўсё пад уплывам беларуска-рускага білінгвізму.

Аднак некаторыя загадкі з тапонімамі прапануюць уласна беларускі моўны і геаграфічны матэрыял: *У горадзе пад Быхавам ляжаць людзі падбітыя, у іх морды нябрытыя* (снапы) [9, с. 191]. Некаторыя беларускія загадкі з уласнымі назвамі – геаграфічнымі найменнямі – уяўляюць сабой маленькія аповеды, якія па структуры нагадваюць казкі: *Сядзела пціца на дубу, абчышчалася, выхвалялася: «Ела цара ў Маскве, караля ў Літве, дзіця ў колбе, адной белай рыбіцы не ела ў вадзе»* (камар) [9, с. 183].

Дапускаецца ў беларускіх загадках ужыванне і антрапоніма, і тапоніма: *Жыве Юхім, чорт ведае за кім, жыве ў Слабадзе, чорт ведае дзе* (воўк) [9, с. 162].

У многіх тэкстах загадак фіксуюцца прыналежныя прыметнікі, утвораныя ад імя. Такія формы сустракаюцца, напрыклад, у загадках, прысвечаных пчолам: *Ішоў я каля Ульянінага двара, апанавалі мяне сабакі – ні абараніцца, ні куском хлеба адманіцца* [9, с. 121]. Паводле ўсходнеславянскай традыцыі, на аснове падобных прыналежных прыметнікаў сфарміраваліся прозвішчы, якія таксама ўжываюцца ў варыянтах загадак пра пчол: *Ішоў я каля Шумілінага двара, чуць мяне Шуміліны сабакі не ўкусілі* [9, с. 145]; *Ішоў я каля двору Пільнаўскага, апанавалі мяне сабакі – ні адбіцца, ні абараніцца, ні хлеба кусок даць* (пчолы) [9, с. 145].

Прыведзены фальклорны матэрыял паказвае дастатковую распаўсюджанасць у тэкстах беларускіх загадак уласных найменняў. У большасці выпадкаў онімы ў загадках іншасказальна называюць пэўную рэалію, якая і захаваная за адгадку. Часцей за іншыя імёны ў загадках сустракаюцца антрапонімы з перавагай мужчынскіх імёнаў. Самыя частыя з іх – *Рыгор, Ягор, Кандрат*. Многія антрапонімы ўжываюцца ў розных загадках і метафарычна абазначаюць розныя з’явы. А адна і тая з’ява часта захоўваецца за рознымі імёнамі. Для беларускіх загадак уласцівы дэмінітыўныя формы антрапонімаў. Прозвішчы і ўласныя геаграфічныя назвы ў загадках выкарыстоўваюцца радзей за антрапонімы. Аснова выбару для выкарыстання імя ў загадцы – частотнасць ужывання антрапоніма ў народнай традыцыі і магчымасць рыфмоўкі імя з іншымі слоўнымі складнікамі ў тэксце. Пры гэтым ужыванне пэўнага антрапоніма, як правіла, не ўтрымлівае падказак для адгадвання, у той час як выкарыстання ў беларускіх загадках прозвішчы маюць за кошт празрыстасці дэрывацыйных мадэляў накіраванне да адгадвання.

Літаратура

1. Гілевiч, Н.С. Паэтыка беларускiх загадак / Н.С. Гілевiч. – Мн. : Выш. школа, 1976. – 128 с.
2. Кабашнiкаў, К.П. Малыя жанры беларускага фальклору ў славянскiм кантэксце / К.П. Кабашнiкаў. – Мн. : Беларуская навука, 1998. – 188 с.
3. Алфёрава, А.Г. Усходнеславянскія і заходнеславянскія загадкі. Вобразна-паэтычная сiстэма / А.Г. Алфёрава. – Мн. : Беларуская навука, 2008. – 162 с.
4. Хазанова, К.Л. Свет дзеючых асоб у беларускiх загадках (аб спосабах выражэння дзейнiка) / К.Л. Хазанова // Актуальныя праблемы мовазнаўства і лiнгвадыдактыкі: матэрыялы Рэспублiканскай навуковай канферэнцыі (да 70-годдзя з дня нараджэння прафесара Галiны Мiкалаеўны Малажай), Брэст, 20–21 сакавіка 2008 / пад агул. рэд М.І. Новiк ; рэдкал.: М.І. Новiк [і iнш.] ; Брэст. дзярж. ун-т iмя А.С. Пушкiна. – Брэст : БрДУ, 2008. – С. 212–214.
5. Хазанова, К.Л. Традыцыйнае і нацыянальнае ў азначэннях беларускiх загадак / К.Л. Хазанова // Известия Гомельскаго гос. ун-та им. Ф. Скорины. – 2009. – № 1 (52). – С. 88–94.
6. Хазанова, К.Л. Да пытання вывучэння моўных асаблівасцей беларускiх загадак / К.Л. Хазанова // Известия Гомельскаго гос. ун-та им. Ф. Скорины. – 2009. – № 6 (57). – С. 110–113.
7. Хазанова, К.Л. Каляровы свет беларускiх загадак / К.Л. Хазанова // Пытаннi мастацтвазнаўства, этналогiі і фалькларыстыкi / навук. рэд. А.І. Лакотка ; Інстытут мастацтвазнаўства, этналогiі і фальклору iмя К. Крапiвы НАН Беларусi. – Мн. : Права і эканомiка, 2009. – Вып. 6. – С. 540–545.
8. Беларускi фальклор: хрэстаматыя / склад К.П. Кабашнiкаў [і iнш.]. – Мн. : Выш. школа, 1985. – 749 с.
9. Загадкі / рэд А.С. Фядосiк. – Мн. : Навука і тэхнiка, 1972. – 448 с.
10. Рапановiч, Я.Н. Беларускiя прыказкi, прымаўкi і загадкі / Я.Н. Рапановiч. – Выд. 2-е, дап. і перапр. – Мн. : Вышэйшая школа, 1974. – 384 с.
11. Беларускi фальклор у сучасных запiсах: традыцыйныя жанры: Гомельскай вобласцi / уклад. В.А. Захарава [і iнш.]. – Мн. : Унiверсiтэцкае, 1989. – 384 с.
12. Суперанская, А.В. Современный словарь личных имён: Сравнение. Происхождение. Написание / А.В. Суперанская. – М. : Айрис-пресс, 2005. – 384 с.
13. Григорий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Григорий>. – Дата доступа : 20.03.2020.
14. Хазанова, К.Л. Агiяграфiчныя элементы ў мiфалагiчных апавяданнях Гомельшчыны / К.Л. Хазанова // Известия Гомельскаго гос. ун-та им. Ф. Скорины. – 2018. – № 1 (106). – С. 115–119.
15. Происхождение фамилии Ладыка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://arc.familyspace.ru/catalog/Ladyka>. – Дата доступа : 23.03.2020.
16. Происхождение фамилии Ладыка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ufolog.ru/names/order/Ладыка>. – Дата доступа : 23.03.2020.